

SZABÓ DEZSŐ FELTÁMADÁSA

Szabó Dezső helye a magyar kultúrában. Szerkesztette: FARKAS Attila – KOVÁCS Dávid.
Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet,
Budapest, 2021. 210 oldal [e-könyv]

Egy recenzenstől talán különösnek hat, ha önvallomással kezdi írását: sokáig nem szerettem Szabó Dezsőt. Idegen volt tőlem az író közéleti szenvedélye és partalan expresszionista stílusa, a botcsinálta politikaformálóról (amely személyiségtípus igen nagy számban tolongott az 1918–20-as években, minden politikai platformon) pedig még rosszabb véleményem volt. Egészen addig nem is kedveltem meg, míg kezembe nem került *Feltámadás Makucskán* című 1932-es elbeszélése. Ez a gyilkos látlet a Bethlen-rendszerről és a korabeli közletről, máig nem vesztett művészi erejéből. Minden sora egy-egy kiáltás, mégpedig a magyar falu – bizonyos értelemben máig aktuális – segélykiáltása. A 2013-ban alakult *Népi blog* nevű műhelyben aztán írtam tanulmányokat, amelynek alapítói közé ketten is tartoznak a *Szabó Dezső helye a magyar kultúrában* szerzői közül. Papp Istvánnak és Bartha Ákosnak, valamint Péterfi Gábornak köszönhető, hogy lassan kezdtem megkedvelni Szabót, pontosabban megérteni az embert, aki fölsejlett az indulatos, mindenkivel összevesző, pályatársait expresszionista, tengeri kígyó-hosszú mondatokban leoltogató zseni szoborrá merevített alakja mögött. Elolvastam az 1919-es *Az elsodort falut* és Papp István tanácsára egy torzóban maradt művét, a *Megered az eső*t, s lassanként átcaptam a Szabó Dezsőt kedvelők eresze alá, anélkül, hogy fanatikusává váltam volna. Azt hiszem, hogy egy írónak nem tesz jót, ha fanatikus rajongói vannak. A közéleti elkötelezettségű írónak pedig végképp nem.

Nem vagyok egyedül ezzel a fejlődési úttal. Szabó Dezső kortársai éppen annyira megosztottak voltak az író értékelésében, mint mai olvasói. Elegendő Németh

László szavait idézni, már csak azért is, mert a recenzált kötet egyik tanulmánya éppen Szabó és Németh nézeteinek különbözőségét veszi górcső alá: „Évente berúgtam tőle és évente kijózanodtam. 18. és 24. évem közt Szabó Dezső-párti és Szabó Dezső-ellenes szakaszokra tudom az életem osztani.” S a népi írók mono-

gráfusa, Papp István szavait is érdemes idézni: „Olyan volt, mint Borgesnél az elágazó ösvények kertje: sokféle irányba el lehetett tőle jutni, a szélsőjobbától a szélsőbalig bezárólag.”

Megújult érdeklődés övezi Szabó Dezső személyiségét és életművét. Ez megmutatkozik egyebek mellett abban, hogy a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete 2019 őszén konferenciát szervezett a témáról. Öröndetes, hogy a konferencia és a belőle készült kötet **nem a sokszor megrágtott témát járta körül, hanem egészen új szempontokból világítja meg Szabó Dezső robusztus személyiségét s nem kevésbé robusztus életművét.** A kötet a Kovács

Dávid eszmétörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem Új- és Jelenkori Történeti Tanszéke docense által írott előszón kívül tizenkét tanulmányt tartalmaz, öt tematikai egységbe csoportosítva.

Kovács Dávid, aki régóta kutatja Szabó Dezső eszmeiségét, Keresztury Dezső szavait idézve meggyőzően érvel amellett, hogy Szabó jelentősége elsősorban hatásában rejlik, amelyet kifejtett a fiatal nemzedékekre, mindenekelőtt a népi írókra. Egyetérthetünk Keresztury véleményével: a hatás fontosabb, mint maguk a művek, bár véleményem szerint az *Elsodort falu* vagy a *Segítség!* hibáik ellenére is odatartoznak a száz legfontosabb magyar regény közé, és a *Feltámadás*

Makucskán jogosan pályázhat a legkíméletlenebb magyar szatíra címére.

Az első nagyobb blokk *A családi háttér* címet viseli. Külön örültem ennek a tematikus egységnek, mert gyakran hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy bizony a neves közéleti személyeknek is volt (vagy van) családjuk. Kár, hogy mindössze egyetlen tanulmány foglalkozik Szabó Dezső családi kapcsolataival. Papp István a tanulmányban kiemeli, hogy a családtörténet kifejezetten foglalkoztatta Szabót. Amit kapunk ebben a fejezetben, az jóval több, mint egy általános leírás: a tanulmány bemutatja a szülői házat, a rokonságot, az édesapa szerepét a családi legendákban, valamint Kolozsvár Hóstát városrészének társadalmát, és az olvasó komplex társadalom-, mentalitás- és recepciótörténeti áttekintést nyerhet.

A második fejezet körüljárja Szabó Dezső és kortársai viszonyát. Bognár Bulcsu eszméletörténeti tanulmánya árnyalja a képet, amelyet a népi írók olvasói őriznek az íróról, miszerint Szabó és a népi írók kapcsolata mentes lett volna a feszültségektől. Bár Bognár áttekinti, milyen örökséget kaptak a népiek Szabótól (és ez nem kevés, hiszen a történelemszemléletüket is Szabótól nyerték), ám mint írja, „a népi mozgalom tagjai meglehetősen ellentmondásosan viszonyulnak Szabó Dezső személyéhez és munkásságához is”. Mindez visszavezethető arra, hogy maguk a népi írók távolról sem voltak egységesek eszmei vonzalmaikat tekintve (bár érdeklődésük közös volt), és persze legalább annyit elmond arról, hogy Szabó nem vállalta az „apaságot” a népi mozgalom fölött. Bognár írásától húzható egyenes vonal Monostori Imre irodalomtörténész tanulmányához Szabó Dezső és Németh László kapcsolatáról. A tanulmány a protestantizmus szerepe, a zsidóság és asszimiláció kérdésköre, Ady Endre szerepe, vagy éppen a kiegyezés értékelése kapcsán végzi el Szabó és Németh nézetrendszerének összehasonlítását. Az írás meggyőzően érvel amellett, hogy Szabó és Németh gondolatvilága párhuzamosan olvasható, a kettejük között húzódó alkati különbség ellenére. Üdítő színfolt a kötetben Bartha Ákos tanulmánya, amely egyetlen szuszra szól egy általános problémáról (az írók pénzügyi anomáliái) és két ember, Szabó meg Bajcsy-Zsilinszky kapcsolatáról. Bár a '20-as években sok mindenben megegyeztek (antiszemitizmus, agrárprogram) és a németellenesség is idővel fontos közös többszörössé vált, egy állítólagosan Szabó Dezsőnek címzett miniszteri segély elsikkasztása majdnem egy évtizedig ellenfelekké tette őket. Ez a tanulmány érdekes mentalitástörténeti adalékokkal szolgál, például a kormány(párt) és egy ellenzéki folyóirat viszonyáról (Vass József kultuszminiszter hajlandó volt 2000 pengő segélyt biztosítani a Bajcsy-Zsilinszky szerkesztette *Előrs* részére), miközben fölillantja két, népszerű attitűddel megáldott (?) ember portréját, akik a klaszikus „két dudás egy csárdában” módon képtelenek elviselni egymás vélt szellemi fölényét. A szakítás mondhatni kódolva volt Szabó és Bajcsy-Zsilinszky kapcsolatában, az elvi nézetegyezések ellenére.

A *Szabó Dezső és az irodalom* blokkban némileg elméletibb jellegű írások követik egymást, amelyek azt a kérdést járják körül, mit adott Szabó Dezső a magyar irodalomnak, hol van a helye a magyar kultúrában. Falusi Márton egyebek mellett elhelyezi *Az elsodort falut* az irodalomban, bizonyítva, hogy Eötvös József irányregénye, *A falu jegyzője* volt a referencia Szabó számára. Falusi részletesen elemzi a *Segítséget!* című regényt is. Gróh Gáspár irodalomtörténész elemzi Szabó Dezső Ady-tanulmányait – közhelyszámra megy, hogy *Az elsodort falu* egyik hőseben, Farkas Miklósban a közönség Ady karakterét sejtette, Bár alighanem a karakter ennél az értelmezésnél összetettebb. Farkas éppúgy megfeleltethető általánosságban a dekadens, beteggé lett dzsentrinek, mint a szélsőséges individualizmussal viaskodó művészembernek. Amikor Szabó elkezdte írni a regényt, Ady még élt; amikor *Az elsodort falu* megjelent, a költő már négy hónapja halott. Mivel a közönség azonosította Farkast a költővel, Szabó akaratlanul egy új Ady-mítoszt teremtett. Ugyanakkor az értelmezés, amely szerint Farkas Miklósban van valamennyi az akkori Szabó Dezsőből is, szintén megfontolandónak tűnik. Hiszen Farkas élesen kirohan a zsidóság ellen, féltve a magyar „fajt” – éles, a regény legkeményebben antiszemita mondati tükrözik Szabó akkori lelkiállapotát.

Az utolsó nagy tematikus blokk címe: *Szabó Dezső és a politika*. Talán ez a témakör az, amelyet mindenki ismerni vél, hiszen közhely, hogy Szabó Dezső sokszor váltogatta eszmei, politikai nézeteit – ami így nem teljesen igaz, mert ha az alapokat nézzük, történelemszemlélete, magyarságképe, a magyar ún. „sorskérdésekről” vallott véleménye nem változott, ahogyan liberalizmusellenessége sem. Sokkal inkább arról van szó, hogy a Szabó körüli magyar világ, közélet mutatott változékonyságot, melyre az író, önnön zsenikultuszát építve és szenvedélyeitől elragadva, hevesen reagált. Szabó annyiban örököse volt a romantikának, hogy az író feladatát az aktuális közügyekre való reagálásban látta. Farkas Attila az író gondolatait annak pamfletjein, Boros János esszéin, Kovács Dávid pedig *Az elsodort falu* társadalomképén keresztül mutatja be. Kovács bizonyítja, hogy a Jászi vezette polgári radikálisok gondolatai visszaköszönnék a regényben (mindekelőtt az ún. „történelmi osztályok” képtelensége az országvezetésre).

A *Recepciótörténet* két írást tartalmaz. Ugyanakkor öröndetes módon a blokk egy olyan témát jár körül, amely cseppet sem számít lerágott csontnak, mégpedig Szabó Dezső antiszemitizmusának cionista fogadtatását. Veszprémy László Bernát történész tanulmánya a zsidó sajtó, pontosabban annak cionista része tükrében mutatja be Szabó Dezsőt. Szabó támogatta a cionizmust, ami elsőre furcsán hathat. Hiszen a mából visszanézve sokszor egyenlőséglelet tesznek az antiszemitizmus és anticionizmus közé. Ám a helyzet kissé bonyolultabb volt a 20. század elején: a palesztinai zsidó haza megalapításának gondolata rokonszenves lehetett az antiszemita számára is, hiszen így

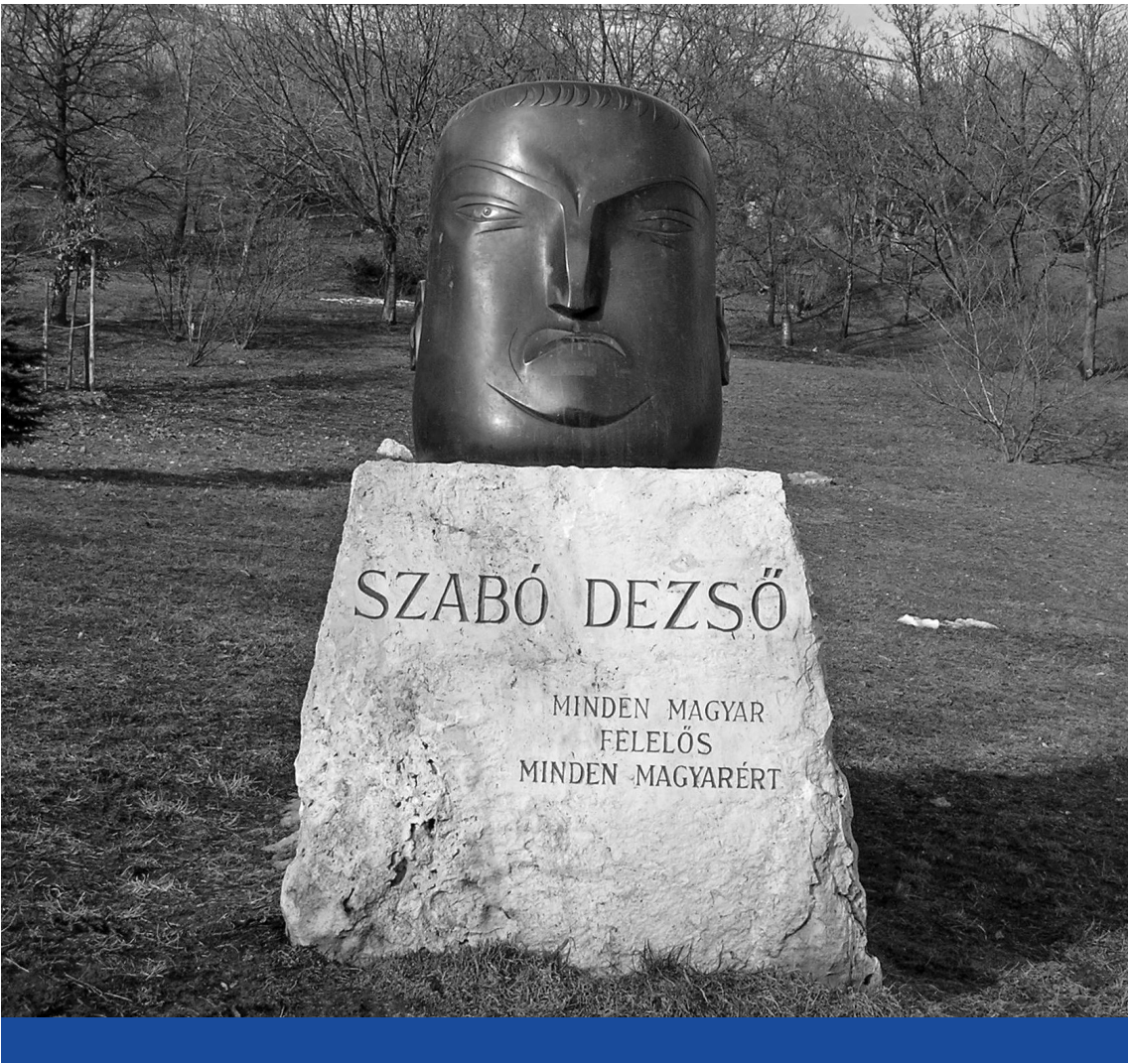
eltávolíthatták a zsidóságot (vagy annak nagy részét) az adott országból. Istóczy Győző nem véletlenül fogadta örömmel Herzl Tivadar föllépését, és Herzl nem habozott tárgyalópartnert keresni a legsötétebben antiszemita orosz államférfiakban, Szergej Witte pénzügyminiszterben és Vjacseszlav Plehve belügyminiszterben. Az érdekek félúton találkozhattak. Ez magyarázza, hogy Szabó antiszemita létére „támogatta a zsidóság egy bizonyos mozgalmát, ám ez a szimpátia kétségkívül a zsidóság eltávolításának vágyából, és nem valamifajta félreértelmezett filoszemitizmusból fakadt, már csak azért sem, mert a magyar zsidóság többsége ebben a korban bevallottan anticionista volt” – olvassuk. Hasonlóan különleges témát boncolgat Papp Ádám tanulmánya, amely a református Szabó nézeteinek a katolikus sajtóban való reprezentációjáról ír.

A konferenciakötet szerencsés módon tisztázott néhány félreértést és eloszlátott pár mítoszt Szabó körül. Kiderül például, hogy Eötvös József irányregénye példát mutatott Szabó számára, ami jelzi, hogy Szabó

vonzódott ehhez a liberális államférfihoz. Vagyis Szabó és a liberális eszme iránti kapcsolat messze nem csak az elutasításról szól. Sőt, *Az elsodort falu* még magán viselte a polgári radikális ihletésű társadalomkritikát. Emellett árnyalódott Szabó és a zsidóság, pontosabban annak egy része, a cionista mozgalom viszonya, amely mutatja, hogy Szabó zsidósággal való kapcsolata sem egyszerűsíthető le fekete-fehérré.

A konferencia és a belőle készült kötet tanúsítja, hogy Szabó Dezső szelleme – éppúgy, mint Makucska falu temetője – feltámadóban van, és egyre több fiatal történetst izgatja ennek az öntörvényű zseninek az élete és nézetrendszere. Ha nem is valósul meg Szabó álma, miszerint szobra egyszer a Gellérthegy oldalában áll majd, az megvalósulni látszik, hogy a magyar történetek egyre élénkebben foglalkoznak Szabó életművével. (A Gellérthegy déli lejtőjén, a Citadella alatt 1990 óta áll egy Szabó Dezső-emlékmű, Szervátiusz Tibor alkotása – *a Szerk.*) Az egy másik kérdés, hogy Szabó vajon mit üzen a mának. De ez már nem a történet-tudomány, hanem a közélet területe.

PAÁR ÁDÁM

Az írófejedelem – Szabó Dezső fejszobra (Szervátiusz Tibor, 1990) a róla elnevezett sétányon, a Gellért-hegyen, rajta híressé vált mondásával
(Wikimedia Commons)